

Демченко І.І.
к. пед. н.,
Уманський державний
педагогічний університет імені Павла
Тичини

ГУМАНІЗАЦІЯ ВИХОВАННЯ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ НОВОГО ПЕДАГОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ

У статті розглянуто сутність поняття гуманізації освіти, охарактеризовано сучасні виховні системи, сформульовано істотні суперечності процесу виховання особистості дитини, виділено головні риси гуманістичної педагогіки, а також зроблено акцент на переорієнтацію мети, завдань та змісту гуманізації у виховному процесі школи.

The meaning of humanization of education is presented in the article. The main upbringing systems of up-to-date are proposed. The substantial contradictions in upbringing process of a child's personality are analysed. The main features of humane education are pointed out. Great attention is paid to the improvement of the aim, tasks and context of humanization in upbringing process at school.

**«Ніхто не стає гарною
людиною випадково».**

Платон

Сутність поняття «гуманізм» В.І. Даль розкриває як «щось людське, властиве справді освіченій людині». Гуманність – це «людяність, благодушність, людинолюбство, милосердя, любов до ближнього». У «Філософському енциклопедичному словнику» гуманізм розглядається як «...історична система поглядів, які визнають цінність людини як особистості, її право на волю, щастя, розвиток і прояв своїх здібностей, щастя, розвиток і передбачають благо людини критерієм оцінки соціальних інститутів, а принципи рівності, справедливості, людяності – бажаною нормою відносин між людьми». Виходячи з цього, гуманізацію освіти слід розуміти як реалізацію у процесі побудови відносин між педагогом і вихованцем принципів світогляду, в основі яких лежать: повага до дітей, турбота про них; постановка у центр педагогічної уваги інтересів і проблем дитини; формування у дітей позитивного ставлення до людської особистості як вищої цінності у світі.

Виховні системи за типом організації виховання традиційно розділяються на авторитарні і гуманістичні. Характерна риса виховної системи – це орієнтація на особистість учня як основну мету, результат і показник ефективності виховної системи, створення якої починається з розробки вихідної концепції й ознайомлення з її основними ідеями: свобода вибору, добровільність діяльності, взаємна терпимість, особиста відповідальність учнів, педагогів і батьків.

Сформовані виховні системи гуманістичного типу відрізняються:

- наявністю педагогічної концепції;
- здоровим способом життя колективу з перевагою позитивних ціннісних орієнтацій і відчуженням негативних явищ;
- атмосферою взаємної довіри, доброзичливості і взаємодопомоги, що забезпечує кожній дитині відчуття душевного комфорту;
- способами розв'язання конфліктів внутрішніми силами;
- взаємодія із середовищем і ін.

Основним критерієм педагогічної доцільності виховної системи визнається самопочуття учнів, їх особистісний розвиток, уміння педагогічного колективу передбачати кризові стани і долати їх.

Ознаками гуманістично орієнтованої виховної системи школи є:

- наявність єдиної концепції розвитку шкільної виховної системи;
- формування здорового способу життя;
- поєднання фронтальних, групових та індивідуальних форм виховного впливу і взаємодії;
- забезпечення захисних функцій колективу;
- різноманітна спільна діяльність різновікових колективів та об'єднань.

Сучасне розуміння ролі виховання у суспільстві показує необхідність і доцільність побудови гуманістичних виховних систем. Тому назрів час підсилити увагу до проблеми виховання у різних освітніх установах. Разом з тим, як показують численні соціологічні і соціально-педагогічні дослідження, сьогодні існує чимало суперечностей теорії і практики виховання. Найбільш істотним, на наш погляд, є протиріччя між масовим характером створення гуманістичних виховних систем у загальноосвітніх установах і недостатньому досвіді участі педагогів у побудові цих виховних систем. Тому у сформованій соціально-педагогічній ситуації розвитку української держави і суспільства очевидна необхідність відновлення теоретичних поглядів і практичних дій щодо виховання особистості дитини. Аналіз педагогічного досвіду у багатьох загальноосвітніх закладах показує, що поодинокі спроби педагогів відновити і удосконалити свою виховну діяльність шляхом внесення до неї змін не приносять бажаного результату.

Отже, потрібні істотні зміни у практиці виховання учнів, що можливо лише при системній організації мислення і дій суб'єктів та учасників педагогічного процесу.

Нині педагогічна громадськість активно обговорює можливості гуманізації освіти. Зокрема, вважається, що однією з причин недостатньо високого рівня сучасної культури є слабка духовна розвиненість молоді. Тому не можна заперечити того факту, що у галузі шкільного виховання є серйозні недоліки. Якщо сьогодні можна вважати, що у загальноосвітніх закладах на різних рівнях (методологічному, загальнопедагогічному, методичному) достатньо розроблена дидактична система, то виховні системи обґрунтовані дуже слабо, що позначається на ефективності процесу виховання особистості дитини. Отже, очевидним є відновлення сучасної школи у контексті запровадження у педагогічну практику гуманістичних виховних систем, які характеризуються особистісним підходом до виховання.

Виходячи з того, що будь-яка педагогічна система, яка функціонує у певних конкретно-історичних умовах, є неоднозначною і суперечливою не можна розробити ідеальну для всіх часів і народів педагогіку. Тому науковість педагогіки, а, отже і людяність визначаються характерним для неї розумінням сутності дитячої особистості, мірою цілеспрямованого пошуку засобів розвитку суб'єкта виховання.

Постійно переглядаючи і розширюючи аспекти розуміння своїх основних категорій, педагогіка на практиці безупинно збагачується досвідом виховання в силу безмежності і багатогранності педагогічної творчості. Тому розвиток виховних систем упродовж останніх років став одним із пріоритетних напрямів у діяльності освітніх установ усіх видів і типів.

У залежності від наукових основ розуміння людини і процесу її розвитку, з'явилися різні концепції і моделі виховання. Шляхом розуміння сутності виховання визначається специфіка певної моделі або концепції, їх достоїнства і недоліки. Людина постійно збагачує теорію і практику виховання. У зв'язку з цим передбачається постійна відкритість педагогічного знання про людину і процес її виховання, що сприяє становленню нових наукових шкіл і напрямів, які керуються метою виховання і навчання як єдиним освітнім процесом. Цю мету сформульовано у таких державних документах: Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Концепція національного виховання, Національна доктрина розвитку освіти.

Багато сучасних українських учених розробляють теоретичні і методичні основи виховних систем, що дає змогу значно збагатити педагогіку новими знаннями про сутність виховного процесу, його

структуру, закономірності побудови, шляхи і способи розвивального впливу на особистість дитини. Однак, як відзначають відомі вчені-дослідники, наприклад, Ш.О. Амонашвілі, А.Г. Асмолов, І.Д. Бех і інші, процес виховання дитини відбувається суперечливо. Серед сукупності найбільш істотних можна виділити такі протиріччя:

- між критичним переосмисленням традиційних авторитарних та інноваційних гуманістичних основ;
- між відставанням становлення спеціально-освітньої допомоги і постійними змінами соціальних потреб;
- між уповільненим наближенням фахової освіти до вимог сучасної цивілізації;
- між задоволенням соціокультурних потреб осіб з обмеженими можливостями життєдіяльності і відсутністю достатньої матеріальної бази для цього.

Реформування школи упродовж останнього десятиліття найбільш яскраво виявилось у гуманізації змісту і методики освітнього процесу. Ядром гуманістичної педагогіки є особистість дитини і розвиток її творчих сил. Переорієнтація сучасної педагогічної думки на людину і її розвиток, відродження у школах гуманістичних традицій стали найважливішими завданнями, поставленими самим життям.

Оскільки гуманізація педагогічного процесу як цілісної системи являє собою організовану сукупність цілей, змісту, умов, форм і методів, які скеровують і перетворюють дитяче життя, то сам процес виховання може бути тільки гуманним. Це дасть змогу створити нові механізми моральної саморегуляції вихованців, поступово витісняючи сформовані стереотипи імперативної педагогіки.

Гуманізація цілісного педагогічного процесу – це орієнтація його цілей і результатів на дитину як вищу цінність, зміну світогляду його учасників на основі ідей гуманізації; розвиток їхньої гуманітарної культури; відновлення на цій основі культуротворчих функції вихователя, створення умов для природовідповідного розвитку дитини, збереження і зміцнення її здоров'я; олюднення відносин на основі особистісно зорієнтованої моделі взаємодії, яка створює передумови для розвитку особистості виховуваних і вихователів як суб'єктів самосвідомості, діяльності і спілкування, проявів їхньої творчої активності.

Оскільки вищим результатом виховної системи є цілісна людина у єдності її фізичного, духовного і морального розвитку, – особистість, здатна до саморозвитку, інтенсивної самореалізації, ефективного служіння соціальному прогресові, то інтегруюча і регулююча функції виховної системи сучасної школи у зв'язку з незадовільним екологічно забрудненим

середовищем проживання доповнюються новою – функцією захисту дитини. У цьому контексті, розуміючи під результатом виховної системи соціальну готовність особистості, варто зазначити, що соціально-педагогічна занедбаність дитини – це явне свідчення неефективності виховної системи. Дитина знову стає «мірою всіх речей»: професіоналізму педагогів, адекватності розвивальних умов, якості освітньої системи, атмосфери виховного співтовариства, культурного простору освітньої установи тощо.

Головними рисами гуманістичної педагогіки, на наш погляд, є, по-перше, концентрована увага до внутрішнього світу дитини, орієнтація на розвиток особистості школяра за допомогою навчання і спілкування; по-друге, пошук нових методів, форм і засобів навчання і взаємодії з дитиною. Однак, ми переконані, що гіпертрофія названих рис перетворює їх у недоліки. Тому не можна будувати виховання і навчання винятково на інтересах і самостійності дітей, на культивуванні унікальності особистості. Це призводить до зниження рівня знань учнів і ролі дорослих у вихованні, а в цілому становить моральну і соціальну небезпеку. Про це свідчить досвід США, який показує, що виросло ціле покоління з ослабленим почуттям норм моралі, відповідальності у поведінці. Отже, постає дилема, що має переважати: цілеспрямоване керівництво розвитком особистості чи вільне виховання? У першому випадку є небезпека придушити особистість, у другому – не навчити і не виховати. Розв'язання цієї проблеми, на нашу думку, можливе шляхом пошуку оптимальних підходів до виховання. Сьогодні уже відомі такі підходи, якими передбачено поєднання керування розвитком особистості з її самовизначенням і автономією. Наприклад, так званий підхід «Біхевіоризм» передбачає поряд з керівними діями, використовувати методи гуманістичної психології: рефлексію почуттів, тепле прийняття дитини психологом. Інший приклад: сучасна гуманістична психологія прагне до більш чіткої операційності методів взаємодії з клієнтом, що в педагогіці виражається у спрямованому, індивідуально-орієнтованому впливові на учня. У вихованні учнів нерідко поєднуються обидва підходи.

Підсумовуючи вищевикладене, *можна зробити такий висновок: гуманізація – це ключовий елемент нового педагогічного мислення, яке стверджує полісуб'єктну сутність освітнього процесу.* Основним змістом освіти у такому разі стає розвиток особистості. А це означає зміну завдань, які постають перед педагогом. Якщо раніше йому необхідно було транслювати учневі знання, то гуманізація висуває інше завдання – *сприяти усіма можливими способами розвитку дитини.*

ЛІТЕРАТУРА

1. Амонашвили Ш.А. Школа жизни: Трактат о начальной ступени образования, основанной на принципах гуманно-личностной педагогики. – М.: Изд. дом Амонашвили, 1998. – 80 с.
2. Асмолов А.Г. Психология личности. – М.: Московский университет, 1990. – 367 с.
3. Бех І. Особистісно-зорієнтоване виховання: Науково метод. посібник. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
4. Бех І.Д. Концепція виховання особистості // Радянська школа. – 1991. – № 5. – С. 40-47.
5. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. – Л., 1962.
6. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). – К., 1994. – Розділ «Зміст освіти». – С. 11-14.
7. Концепція національного виховання // Освіта. – 1996. – 7 серпня.
8. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України. – 2002. – 23 квітня.
9. Основи національного виховання: Концептуальні положення / За заг. ред. В.Г. Кузя, Ю.Д. Руденка, З.О. Сергійчук. – Умань, 1993. – 112 с.
10. Философский энциклопедический словарь / Редкол. С.С. Аверинцев, Э.А. Араб-Оглы, Л.Ф. Ильичев. – 2е изд. – М.: Сов. энциклопедия, 1989. – 815 с.